

GENOVÉVA.

(Második bef. közlemény.)

3. Genovéva-népkönyvek a világirodalomban.

Az első nyomtatott irodalmi utalást a Genovéva-legendára Hubert Thomas Leodiusnak II. Frigyes életéről és tetteiről 1525-ben irt *Annales*-ében olvassuk. Ettől kezdve a XVI. és a XVII. század egyházi íróinál, különösen a jezsuitáknál, egyre sűrűbben találkozunk Genovéva történetének kivonatos elbeszélésével, ami nagyrészt a kéziratokra, illetőleg a korábbi nyomtatott tudósításokra megy vissza.¹ Bár ezek közül egyik-másik érdekes felfogást árul el, csupán annyi a jelentőségük, hogy jellemzően szemléltetik már a XVII. század első felében a legenda egyre táguló kedveltségét. Azt is észrevehetjük belőlük, hogy a tárgy népszerűsége termettségét először a jezsuiták ismerték fel s ők tekintették lelki ügyüknek terjesztését. Természetesen egyiknek sem sikerült a legendát a könyv lapjairól az életbe, a nép közé kivinni. Amit a tudós nyelv el nem érhetett, azt az élő nyelvnek kellett elérnie.

El is érte ezt René de Ceriziers jezsuita (1603—1662) francia nyelvű elbeszélése; ez a legendát egy csapásra olyan kedveltségre lendítette a világirodalomban, hogy ahhoz mérhető a hozzá hasonló igénytelen könyvek közül még alig egy-kettőnek jutott osztályrészül. Ez a nantes-i születésű szerzetes, Boëthius és Augustinus fordítója, több mint 20 könyvet szorgalmaskodott össze, nagyrészt épületes tartalmú műveket, amelyek azonban egyetlen *Genovéváján* kívül mind feledésbe merültek. Neki köszönjük a Genovéváról szóló elbeszélés első nemzeti nyelvű irodalmi feldolgozását.² A legenda feldiszítése

¹ Nádasi János magyar jezsuita bevezetésül idézett három soros megemlékezése is ebbe a körbe tartozik.

² *L'Innocence reconnue, ou Vie de Sainte Geneviève de Brabant*. Approbatioja 1634-ből van keltezve s a legrégebbi évszámos kiadása: Mons, de l'imprimerie de Jean Havart 1638. Azonkívül Jeanne d'Arc és Hírlanda történetével együtt is többször megjelent ezen a csaknem változatlan címen: *Les trois états de l'innocence affligée dans Jeanne d'Arc, reconnue dans Geneviève de Brabant, couronnée dans Hírlande, duchesse de Bretagne*. Paris 1640. Kiadásait felsorolja A. A. Backer: *Bibliothèque des écrivains de la Compagnie de Jésus*. Première série. Liège 1853. I. 185., VII. 187. l.

és kiszélesítése, mint azt a modern feldolgozásokban olvashatja az ember, őrá vezethető vissza. Közvetlen forrása a latin legenda volt, amelynek több lenyomatát forgalomban tartotta százada. Nem elégedett meg azonban annak pusztá lemásolásával, hanem nagy hozzáértéssel s rendkívüli önállósággal beszélte el a mesét. Így kiszínezte Genovéva gyermekkoriának történetét s a fontos motívumként szereplő pogány hadjáratot Martell Károly nevének bevonásával történeti időponthoz kötötte, Genovéva és Siegfried viszonyát kora érzelmi világának megfelelően szentimentálissá finomította s Goló szerelmi ajánlatába a későbbi feldolgozásoktól elütő gyöngédséget vitt be. A Droganesnek nevezett szakács alakját megelevenítette s a latin legenda szolgálója helyébe a dajka leányát állította. Genovéva fiának a bibliából kölcsönzött Benoni («fájdalom gyermeke») nevet adta,¹ melyet az egyik német átdolgozó az *Odyseia Μεγασπένθης*-ének megfelelő «Schmerzenreich»-re fordított. Tőle származik Genovéva erdei életének gazdagon díszített elbeszélése is, melynek megragadó hatása alól később még a drámaírók sem tudták kivonni magukat. Aztán, ahol csak tehette, csodákat iktatott be (angyal a keresztrel, a farkas felruházta Benonit, a vadállatok bizalma, Szűz Mária vigasztalja a csüggedő anyát, Genovéva csodálatosan meggyógyul), amelyek korántsem saját fantáziájának leleményei, hanem kölcsönzések különböző latin legendákból. Közben misztikus szellemű hosszú imákkal és morális szemlélődésekkel akasztja meg lassan döcögő cselekvényét, amelyet synkronistikus technikával vezet, s ez némiképen jótékonyan szaggatja félbe egyhangú és fárasztó előadását. Siegfried alakját is újra festette: lelkiismeretkinzó álomképei, a szakács szellemének megjelenése, a strassburgi boszorkány, a vadászat rendezése, a vendégek meghívása, Genovéva felismerése, a gyűrűmotívum gazdagítják az ő szegényes szerepkörét. A befejezést is elnyújtotta: Genovéva halálát az ég királynője előre jelzi, s úgy hal meg, mint egy szent. Végén az angyalok vigasztalják Siegfriedet.

A fenti vonásokból látható, hogy Ceriziers, mint közepes tehetségű, de feladatával okosan tisztában levő és embereit, különösen a maga közönségét kitűnően ismerő író arra törekedett, hogy Genovéva történetét a legszélesebb rétegekhez utat nyerő épületes regényné formálja át. Ezért a legenda egyszerű vázát számos közbeékelte új motívummal terjedelmesebbé, legendai közhelyekkel szélesebbé tette, terjedős moralizálással gyarapította s különösen stílusát alaposan kicicomázta. Magától értetődő, hogy a vallásos elemeket a lehető legszemléletesebben kiemelte s az elbeszélés legendai karakterét sok csodatétellel gazdagította. A latin elbeszélés igénytelen

¹ *Lib. Genes.* I. 35, 18.

egyszerűségéhez viszonyítva, amely egy XII. századbéli félköríves kápolna művészi hatásával vonható párhuzamba, Ceriziers feldolgozása önkéntelenül a XVII. század súlyos díszítésű barokttemplomát juttatja eszünkbe. Mégis hogy ez a túlterhelt, unalomig részletező, nyelvében sallangos, hangjában gáláns és szentimentális történet mennyire illett korához, mi sem mutatja jobban, mint a könyvecske ismételt új kiadása s francia népkönyvvé vált szerkezetében egészen napjainkig lehúzódo számos utánnomása. Azonkívül egy egész sereg prózai, drámai és pantomimikus feldolgozása igazolja, mint alább látni fogjuk, hogy mily erősen benyomult ez a tárgy a francia irodalomba, ahol emellett az eredeti alak egyszerűségét visszaállító régi latin legenda francia fordításából is hasonlóképpen népkönyv lett.

De Ceriziers elbeszélésének világirodalmi értékét nem ezek, csupán a francia irodalom területére szorítóköző nyomok jelzik, hanem igazi jelentőségét elsősorban és főképen abban a fontos közvetítő szerepében kell megbecsülnünk, amellyel páratlan lendületet adott a Genovéva-legenda nemzetközi nagy elterjedésének. A világirodalom valamennyi újkori Genovéva-könyve és összes költői feldolgozása közvetlenül vagy közvetve az ő alapszövegére származtatható vissza. Alig vált ismeretessé Ceriziers szövege, mindjárt követi egy kétnyelvű olasz és spanyol fordítása,¹ majd egy angol átültetése 1645-ben.² De készül csakhamar két olyan rendkívül sikerült átdolgozása, amely Ceriziers majdnem véglegesen háttérbe szorította s vállalta a továbbterjesztés feladatát. Egyik a német változat, amely alaposan kivette részét *Genovéva* népszerűsítésében. Németre hárman is átültették Ceriziers szövegét a XVII. század folyamán. Köztük legnevezetesebb az a szerencsés fogalmazás, melyet a *Krisztus életéről* írt s a katolikus Németországban még ma is olvasott szép könyve révén elhíresült Cochem Márton (1634—1712) kapucinus szerzetes készített 1687-ben.³ Istennek e «haszontalan szolgálja» — mint magát nevezte — egyike

¹ *La innocencia reconocida*. Escrita in lengua Francesa. por el Padre Renato Ceriziers, de la Compania de Jesus. Traducida en la Italiana. Y della en la Espanola por el Contador Vicente de Oira. En Milan, por Phelip Ghisolfi 1646.

² *Innocency acknowleged in the Life and Death of S. Genovefa Countesse Palatin of Trevers*. Translated into english. Gaunt, John van den Kerchove 1645.

³ *Ausserlesenes History-Buch, oder Ausführliche, ammüthige, und bewegliche Beschreibung geistlicher Geschichten und Historien*... Getruckt zu Dillingen Durch Johann Federle Im Jahr Christi 1687. 4-r. 74. history (597—629 l.): *Von der unschuldigen betrangten H. Pfaltz-Gräfinen Genovefa*; Újabb kiadásai: Heinrich Mohr: *Der Rosengarten*. Freiburg i. B. (1912). Szemelvények Cochem műveiből, amelyeket Genovéva eredeti szerkezete rekeszt be. Ugyanötöle való legújabb kiadása: *Deutsche Volksbücher*. Nr. 3. Freiburg i. B. (1918.)

volt a legügyesebb kompilátoroknak.¹ A *Griseldis* és a *Hirlanda* népkönyvet is az ő közvetítésének köszöni a népirodalom. Tulajdonképen nem fordított, hanem teljesen szabadon bánt Ceriziers szövegével. Rövidített rajta, mellőzte eredetijének szinkronisztikus technikáját, észrevétlenül keresztülsiklott annak jámbor intelmein, megszükkítette a csodás részletek jellegét és terjedelmét, hozzáfűzött néhány új motívumot, így jobban kiszínezte Goló lelki állapotát s elmélyítette a Genovéához való viszonyát, de ami leglényegesebb, teljesen letörölte róla Ceriziers retorikai ékességeit, terhes tudós pompáját s ezáltal ismét helyreállította a legenda eredeti naiv egyszerűségét. Mindenki meggyőződhetik, hogy bájos varázsát és szelid költői szellemét a legenda valóban őtőle nyerte, ha a német szerzetes művét egybeveti a francia jezsuita hosszúlélegzetű, prédikációs hangú Genovéaregényével. Hogy Cochem ez átdolgozása a népszellemnek mennyire megfelelt, legjobban igazolja az, hogy a szerző neve nélkül a XVIII. század közepén, egészen jelentéktelen eltéréssel az eredeti szövegtől, külön is lenyomtatták², s különösen a Rajna vidékén annyira kedvelt népkönyvvé vált, hogy a német parasztházak kis könyvtárának a biblia és az énekeskönyv mellett ma is ez a harmadik legkedveltebb darabja, s kiadásai idők folyamán — különös Simrock, Marbach és Gustav Schwab átdolgozásai révén — olyannyira elszaporodtak, hogy valamennyi lenyomatát s különféle népies és ifjúsági átdolgozását még a német bibliografiai apparátus sem tudja számontartani.

A német mellett legjobban megkapta a tárgy a holland irodalmat. Itt Carolus van Houcke jezsuita már 1645-ben lefordította a francia elbeszélést, amely Németalföldön épúgy népkönyvvé vált, mint Ceriziers regénye saját hazájában.³ Rajta kívül még egy másik névtelenül kiadott németalföldi

¹ F. Bernardus a Bononia: *Bibl. Scriptorum ord. Min. S. Franc. Capuccinorum*. Venetiis 1747. 183 l.; P. Joh. Chrysostomus Schulte: *P. Martin von Cochem 1634—1712. Sein Leben und seine Schriften nach den Quellen dargestellt*. Freiburg i. B. 1910 (Freiburger Theologische Studien. H. 1.); H. Stahl: *Pater Martin von Cochem und das «Leben Christi»*. Bonn 1909.

² *Eine anmuthige und lesenswürdige Historie von der unschuldig betragten heiligen Pfalzgräfin Genoveva, wie es ihr in Abwesenheit ihres herzlieben Ehegemahls ergangen*. Köln am Rhein bey Christian Everaerst, s. a.; R. Köhler: *Die deutschen Volksbücher von der Pfalzgräfin Genoveva und von der Herzogin Hirlanda*. Zeitschrift für Deutsche Philologie. V. (1874) 69—73 l.

³ *De H. Nederlandsche Susanna ofte het leven van de H. Princesse Genoveva huysvrauwe van den doorduchtigsten Palatyn Sifridus . . . Ghemaect in de fransche spraeke door den E. P. Renatus de Ceriziers ende in de Nederduytsche vertaelt door den E. P. Carolus van Houcke, beyde priesters der Societeyt Jesu. Ghedruckt tot Ypre, by Philips de Lobel, in den gulden Bybel, 1645*. Backer i. m. még öt kiadását ismeri a XVIII. századból.

átdolgozásról is tudunk,¹ amely egészen különleges figyelemre tart számot, mert sajátosan eredeti felfogásával teljesen önálló helyet foglal el a *Genovéva*-irodalomban. Ez az ismeretlen holland fordító nemcsak megrövidítette Ceriziers szövegét, hanem egészen megváltoztatta szellemét. Vallásos színeit elhalványította s helyettük a családi élet meleg bensőségének kiemelésével adott a történetnek merőben új jelleget. Genovévának itt nincs semmi sejtelmes hajlama a remeteéletre és nincs benne semmi pietista vonás, csak szép, istenfélő, erényes leány, aki Siegfriedet teljes szívéből szereti. Époly elragadóan bájos mint háziasszony is, akár a fonószek mellett énekel, akár a gazdaságot vezeti, vagy a szegények nyomoruságos sorsát enyhítgeti. A másik véglet, Goló, fölényes, erőszakos, gyors sikerekre törekvő, de már nem olyan ördögien ellenszenves, mint a latin legenda, vagy Ceriziers udvarnagya. A régi hagyomány Droganes szakácsából itt Drakó lesz, aki úgy keveredik belé a dologba, hogy Genovéva a Goló szégyenletes szerelmi csábításairól irt levelet tőle akarja Siegfriednek elküldeni. Az átadásnál Goló kettőjüket együtt találja, a szakácsot leszúrja s Genovévát fogságba veti. Most Goló a grófhoz intézett levélben meggyanusítja Genovéva ártatlanságát, s mint ezt jól ismerjük, a heves vérmérsékletű Siegfried első felháborodásában, bár elég indokolatlanul, parancsot küld Genovéva és időközben született fia meggyilkolására. Mindez a nélkül történik, hogy Goló beszélt volna Siegfrieddel, vagy a boszorkány segítségét igénybe vette volna, amint ezt Ceriziers a latin legendától eltérően megrajzolta. Goló újabb szerelmi kísérlete, majd Genovéva átadása a hóhéroknak s megmenekülése ugyanazon a módon történik, mint azt a francia eredetiben olvassuk, csupán azzal a különbséggel, hogy nem követi annak synkronistikus előadását. Erdei magánosságában Genovéva számos bibliai idézettel vigasztalja magát. Ez és a csodás elemek következetes mellőzése arra vall, hogy a francia népkönyv holland átdolgozása protestáns szellemű simitáson esett át. Az összes természetfölötti elemek közül csupán a szarvas maradt meg, de annak ragaszkodását is azzal magyarázza, hogy borját egy farkas elpusztította. Az égből küldött kereszt sincs meg itt, Genovéva azt ágakból készíti el magának. Ilyenformán Ceriziers valamennyi csodája eltűnik, illetőleg természetes magyarázatot kap. Egészen új vonása a növekvő gyermektől rajongva bámult természet szépségeinek rajza, ami meglehetősen nagy tért foglal el a németalföldi szerkezetben, épúgy, mint a családi

¹ *De historie van Geneveva, huisrouw van Siegfried, Graaf van Trier. Tweede verbeterde druk.* Rotterdam P. C. Hoffers. S. a.; Van den Bergh: *De Nederlandsche Volksromans. Eene bijdrage tot de geschiedenis onzer letterkunde.* Amsterdam 1837. 55 l.

élet bensőséges örömeinek új és új színekkel ecsetelése. Az erdei kép hatásos jelenettel záródik: Genovéva Krisztus szenvedésein és feltámadásán elmélkedve érzi közelgő halálát s a nagy gyengeségtől elalszik. E megragadó befejezés után a népkönyv ismét visszatér Siegfriedhez, aki megtörve hallgatja hűséges kísérője szemrehányásait elhamarkodott ítélkezése miatt. Hazaérkezése után találkozik Golóval, majd Genovéva szobájában egy félig befejezett koszorúra akad, amelyen ez áll: «A visszatért hős Siegfriednek hűséges Genovévája». Aztán megtalálja Genovéva levelét, amire Golót rögtön fogságba vetteti. Itt is minden csodálatos elem ki van küszöbölve. Bánatának elűzésére vadászaton vesz részt. Ezen történik a találkozás és a felismerés, s mint az eredetiben, itt is szerepe van a gyűrűnek. A hazatérésnél a gyilkosok (Hendrik és Koenraad) zarándokruhában lépnek fel, Genovéva szülei és Adolf püspök pedig a hazatérés örömeire nagy ünnepségre gyűlnek össze. A környék emberei felkeresik kedves jó úrnőjüket, aki mindenkinek tud valami kedveset és szépet mondani. Golónak életfogytiglani fogság lesz a büntetése. Siegfried kápolnát épített a remetehegy mellé s Genovéva halála után is tovább uralkodik.

Cerziers könyvének e mesterien átdolgozott szerkezete, amelynek dicséretében valamennyi holland irodalomtörténet egy véleményen van, jártas író gondos kezére vall. Minden természetfölötti elemet oly leleményesen és természetesen megmagyaráz, s technikája, különösen Genovéva erdei életének festésénél, amelyet egy drámai feszültségű részlettel zár le, oly biztos és öntudatos, hogy semmiesetre sem tulajdoníthatjuk ezt a népszellem átalakító erejének, hanem csakis fejlett készséggel rendelkező író ügyességének. A misztikum pompás ruháját lerántotta a legendáról, az egész a kedélyes családiasság körébe vonta, s ha vallásos színeit el is tompította, de természetes egyszerűségét és gyermekies jámborságát annál inkább érvényre juttatta. Nem érdektelen, hogy ez a holland népkönyv német közvetítéssel a francia és a spanyol irodalomba is bekerült. A nagy átcserélődési folyamatnak azonban, melynek szálait csak feszült figyelemmel lehet kísélni, legérdekesebb mozzanata az, hogy a németre fordított holland népkönyvet az átadó nyelv rövidesen visszafordította, ami elég szemléltetően mutatja *Genovéva* rendkívüli kapósságát.¹

¹ *Geneviève de Brabant. Histoire touchante du vieux temps, présentée sous une nouvelle forme, et traduite librement de l'allemand.* Lille, Lefort; Paris, Adr. Leclere 1836; *Genoveva una de las mas bellas y famosas historias de los tiempos antiguos* . . . Limoges, impr. Ardant freres; Paris, libr. Rosa Bouret et C. 1857; *Genoveva. Eene der schoonste en aandoen elijkste geschiedenissen* . . . Rotterdam 1823.

Teljesen érthető, hogy ez a németalföldi népkönyv, mely a Genovéva-legendának a XVIII. század felfogásához idomított első modern átdolgozása, új utat vágott a tárgy továbbterjedésének. Szerencsére olyan kitűnő elbeszélőnek és népies írónak került a tollára, mint amilyen Schmid Kristóf volt, aki ennek alapján írta az 1810-ben Augsburgban megjelent híres elbeszélését.¹ Bár a holland népkönyv szószerinti fordításban is megjelent németül, érvényesülni alig tudott Schmid Kristófnak az eredetis szerencsésen tatarozó elbeszélése mellett, amely nemcsak több színdarabnak és számos novellának szolgált forrásául, hanem megszámlálhatatlan kiadásban közkezen forgó újabb népkönyvvé alakult át, franciául is megjelent s egy gyermekek számára készült olasz operett is lemintázta.² Azonkívül a cseh, lengyel, orosz, tót, szerb és oláh nyelvterületek felé is a Schmid-féle szerkezet szolgált közvetítő szövegül,³ s hogy a mult század első felében és derekán *Genovéva* az egész Európában népszerűségének delelőjére jutott, az majdnem kizárólagosan Schmid rendkívül szerencsés s különös tehetséggel megírt átdolgozásának tulajdonítható. Ennek az augsburgi prelátusnak (1768–1854) ismert neve és népszerűsége még napjainkban sem hanyatlott le, a maga idejében pedig az egész világon ünnevelt hírvű volt; könyveit még Franciaországban is pásztorlevelek ajánlották az iskolák és nevelőintézetek figyelmébe.⁴ Így nemcsak a német olvasók, hanem Európa-szerzte, sőt az Oceánon túl is milliók és milliók lesték megindultsággal a szavait. Egyszerűsége, természetessége, kedvessége, meleg kedélye és szeretetreméltósága, romantikus szelleme és vallásos lelkülete talán egyik elbeszélésében sem bontakozik ki megkapóbban, mint a megszámlálhatatlan kiadásban lenyomatott *Genovévájában*, melynek az a legérdemesebb sajátysága, hogy kiváló érzékkel s nagyszerű tapintattal simult a XIX. század minden rendű és rangú olvasóközönség lelki hangulatához és igényeihez. Szelleme annyira eredeti, hogy

¹ *Genovefa. Eine der schönsten und rührendsten Geschichten des Alterthums, neu erzählt für alle guten Menschen, besonders für Mütter und Kinder.* Augsburg, Veith u. Rieger, 1810.

² *Histoire de Geneviève de Brabant.* Par l'auteur des «Oeufs de Pâques», Strassbourg et Paris 1829; *Genoveffa del Brabante*, racconto del canonico Christ. Schmid. Operetta adottata d'all universita di Parigi ad uso della Gioventa. Milano, tip. e librer. Pirotta e. C. 1839.

³ Nincs oly összeállítás, mely a *Genovéva* népkönyv valamennyi nyelvű, bizonyára százakra menő kiadásáról tájékoztatna. Egy oláh nyelvű *Genovéva* Bra-sóban jelent meg (1890). Nem valószínűtlen, hogy itt a magyar volt a közvetítő tag.

⁴ Kasimir Rebele: *Christoph v. Schmid als Pädagog und Jugendschriftsteller.* Ulm 1887. Repertorium der Pädagogik. B. 41. H. 1.; Joh. Schneiderhan: *Christoph von Schmid. Lebensbild eines Schulmannes und Jugendschriftstellers.* Stuttgart 1899.

idegen befolyásról Schmidre alig lehet beszélni. Hogy bevezetése ugyanabba az időbe teszi a cselekvényt, amikor a kereszténység hajnala Németországban felvirradt, hogy Genovéa borús sejtelmeit ő is kiemeli és Golót ragyogó lovagi jelenségnek rajzolja, továbbá hogy Genovéa halálához a szomorú ősz árnyékolja a megindítóan hangulatos háttérrel — ezek mindössze csekély vonások, amelyek mindenesetre Tieck költészetére utalnak. Egyébképen a holland népkönyvet tartotta szem előtt s azt alakította, formálta, rövidítette és szélesítette pedagógiai céljainak megfelelően. A protestáns szellemű átdolgozás racionális felfogását, a természetfölötti elemek és csodálatos részletek kiküszöbölését elfogadta, de a megindító motívumokat újra festette s az egész katolikus lelkületének és nagy emberi jószágának melegével színezte. Különösen meghatóan rajzolta meg az egyszerű, bensőséges családi miliőt, melynek hangját már a holland népkönyv szerencsésen megütötte. Ebben a sikerült új formájában a régi legenda megint utat talált a nép kunyhóiba, ahol az egykori népkönyv mellett az újat is szívesen fogadták. Vasárnap délutánokon és borús téli estéken pásztorfiúk és pásztorleányok ma is megindultan olvassák a kis könyvet és szívből jövő könnyeket szentelnek Genovéa megható sorsának — amint a német tudósításban olvassuk.

Azért kellett Genovéa történetének e fejezeténél hosszasan megállanunk, mert a minálunk is népkönyvvé egyszerűsödött, s mint későbbi kiadásaiból sejtethetjük, meglehetősen kapóssá lett Láng Ádám-féle *Genovéa* közvetlenül Schmid romantikus regénye után készült. Ebből fejthetjük meg a magyar *Genovéa* ama feltűnő sajátosságát, hogy a latin legenda és a Cochem-féle népkönyv eredeti lokális színeinek még a halvány nyoma sincs meg benne. Magyarázata ennek az, hogy mintaképe, Schmid, olyan forrásból merítette anyagát, amely a monda összefüggését a Miasszonyunk templomával s Laach vidékével teljesen elfeledte, s így önkényes neveket talált ki, melyeket a magyar fordító híven megismételt. A magyar *Genovéa* gyökerei is tehát végelemzésben Ceriziers szövegéig nyúlnak le, mégpedig annak azon változataig, amelynek XVIII. századi protestáns szellemű németalföldi redakcióját a múlt század elején Schmid Kristóf katolikus szellemű rekonstruálása váltotta fel. Láng Ádám, kinek szorgalmas fordítói tevékenysége iránt igen hálás emlékezettel van a magyar színészet, s aki épen a német irodalommal állott szoros szellemi kapcsolatban, egészen érthető módon választotta forrásául Schmid könyvét, melynek a szerző megnevezése nélkül 1824-ig már közel tíz kiadása híresült el. Lehet azonban, hogy a megbízást közvetlenül Werfer Károly kassai kiadótól kapta, aki 1828/29-ben egy 8 kötetes gyűjteményt adott ki Schmid Kristóf «legoktatóbb és legkellemetesebb» elbeszéléseiből. Akárhogyan is történt, Láng Ádám lelki-

ismeretesen eleget tett a magára vállalt feladatnak. Szó szerint követte a maga előtt tartott szöveget, egyetlen pontban sem tért el tőle, mindössze a lényegét nem érintő néhány jelentéktelen mondattal rövidítette meg, hozzá pedig semmit sem adott. «A cifra magyarságban nem keresett dicsőséget» — mint maga írja — hanem igyekezett «világosan és együgyűen beszélni, hogy a gyermekek megérthessék.» Láng Ádám semmiesetre sem volt stilisztá, sem művészi fordító vagy nyelvesztéta, de volt jó érzéke s rendelkezett gyakorlattal, úgyhogy becsületes, könnyen olvasható, értelmes fordítást tudott nyújtani: a magyar közönség százazeinek lelkét egy félszázadon át kapcsolta abba a művészi együttérzésbe és hangulatba, amelyet *Genovéva* jelentett és jelent talán ma is a világirodalomban. Végül nem éreketelen, hogy a holland-Schmid szerkezeten kívül a Cochem-féle német népkönyvnek is van nyoma a magyar irodalomban. A fent említett 1912-ös kiadású ponyvaregény vázában tisztán felismerhetők az elemei, amelyeket szerzője elég önállóan alakított és sajátosan vegyített a Schmid-féle népkönyv jellegzetes vonásaival. Bizonyosság arra, hogy *Genovéva* több oldalról is utat talált népünk érdeklődéséhez.

4. Genovéva költői feldolgozásai.

A Genovéva-legenda tehát bejárta egész Európát, sőt az újkorban a német kivándorlókkal Amerikába is eljutott. Megteremtése és elterjesztése minden elismerést megérdemlő katolikus munka. Érdekében különösen a jezsuita-rend buzgólkodott. Egy jezsuita szerzetes tollából való ellenállhatatlanul ható népszerű formája s tovább is, különösen a XVII. században, a jezsuiták gondoskodtak arról, hogy gyökerét minden nép irodalmában elplántálják. Egy laachi bencésnek köszönhetjük az őstípust, s az újkorban ismét egy kapucinus szerzetes indítja útra a közvetítő szerepét betöltő német népkönyvet. Végül megint egy katolikus pap készítette el azt a modern szöveget, mellyel a múlt században *Genovéva* népszerűségének új fejezete kezdődik — vagyis a Genovéva-legenda irodalmi multjának valamennyi számottevő mozzanata a legjellegzetesebb katolikus szellem befolyása alatt áll.

Minden különösebb hangsúlyozás nélkül, csupán az eddigi adatok alapján nyugodtan állíthatjuk, hogy a francia jezsuita a Genovéva-legendának nemzetközi népszerűséget biztosított. Elbeszélésének közvetlen vagy közvetett átültetése minden művelt nyelvre azonban csak egyik fele a Genovéva-tárgy valamennyi irodalmat átfogó nagy elterjedtségének. Azonkívül kötött és kötetlen formában, drámai feldolgozásokban és népszerű átalakításokban egy kis könyvtárra menő irodalmat

termelt, bizonyosságául annak, hogy egy-egy ilyen természetességében felülmulthatatlan történet a maga naiv, cicomázatlan, megindítóan ártatlan hangjával néha évszázadokig rezonáló visszhangot tud kelteni a népek érdeklődésében.

Igen fárasztó s végeredményében hálátlan feladatot vállalnánk azonban magunkra, ha a világirodalom zeg-zugaiból s feledés takarta rejtekeiből elő akarnók keresgélni *Genovéva* valamennyi irodalmi feldolgozását. Az idevágó részletmunkák igénybevételével ez voltaképen nem lenne kivihetetlen feladat, mert a feldolgozó irodalom is sokat törődött már e kérdéssel, habár annak minden részletét összefoglaló monografia még nem zárta le az első sorban érdekelt francia és német irodalomtörténetben sem. Tehát csak a legfeltűnőbb és a legjellemzőbb adatok megemlítésére szoritkozunk, azt is csupán azzal a céllal tesszük, hogy e nálunk is otthonossá vált népkönyvet az őt megillető világirodalmi perspektívában látassuk.

Alig vált ismeretessé Ceriziersnek kora szelleméhez pompásan illő *Genovéva*-novellája, rögtön megkezdődött immár 300 esztendőszínpadi élete. Épen 1630-ból való az első adat: ekkor mutatták be a prágai jezsuita főkollégiumban a nemesség és nagyszámú közönség jelenlétében az első *Genovéva*-iskoladramát. Azóta két évszázadon át minden évtizedből maradt fenn emlékezete legalább 2–3 előadásnak.¹ Ezek a XVII. és XVIII. századbéli *Genovéva*-darabok csekély kivétellel mind a jezsuiták nevéhez fűződnek. Amint a latin legendának ők voltak a legszorgalmasabb terjesztői, úgy a színpadon is ők tették otthonossá. Természetesen e jezsuita iskoladramák mind latin nyelvűek, de már a XVII. században világi színpadokon a nemzeti nyelvek is felkarolják a meghurcolt ártatlanság megható történetét, mint a nagyszámú kezdetleges német drámai kísérleten kívül néhány holland, francia, olasz és spanyol emlék igazolja. Így a tárgy hirtelen felkapott kedveltségére jellemző, hogy a franciák már 1669-ben 5 felvonásos tragédiává dramatizálták, sőt két változatát Párizsban ki is nyomtatták — ez egészen érthető annál a nemzetnél, mely az ártatlanul üldözött asszonyt oly számos *Miracles de Nostre Dame*-ban dicsőítette.² A XVIII. század vége felé azonban kinő e tárgy az

¹ Ezeknek beható elemzését l. Br. Golz id. könyvében. Továbbá: Bernh. Seuffert: *Ein Jesuitendrama Genovefa*. Archiv für Litteraturgeschichte. VIII. (1879) 361–392 l.; N. Scheid S. J.: *Der Verfasser des Wiener Genovefa-Dramas*. Euphorion XIII. (1906) 757–764 l.

² *Geneviève de Brabant*. Paris 1669; François d'Aure: *Geneviève ou l'Innocence reconnue*. Montorgis 1670; Gigli: *La Genevieve*. Drama per Musica. Firenze 1685; José de Arroyo: *Santa Genovefa, ó la innocencia en el desierto*. Kézirat ca. 1691; A. F. Wouters: *De heylige Genoveva*. 1644. stb.

iskola és a műkedvelők szárnypróbálgatásai alól. Jónévű költők nyúlnak hozzá s tárgya lesz a művészi becsvágynak.

Így a német Maler Müller évtizedekig foglalkozott a Genovéva-témával, amelyből *Götz* és *Werther* hatása alatt tipikus romantikus lovagdrámát készített,¹ élettől duzzadó históriává festve át, úgyhogy alig tudunk ráismerni az érzelmes, rajongó s tetőtől talpig lovag Golóra, aki boldogan hal meg, hogy Genovévát életben tudhatja. Az igazi romantikus Genovéva-drámát azonban még sem Maler Müller, hanem Ludwig Tieck írta meg.² Goethét, Schillert s az egész akkori irodalmi közvéleményt a legnagyobb mértékben lekötő szép költeménye vallásos enthusiasmusának legkifejezőbb emléke s egyszersmind szellemtörténeti szempontból a legjobb példa arra, miképen valósította meg költői teóriáját egy romantikus költő művészi eszközökkel. *Genovévája*, amelyben két szellemi irányzat nyert gazdag költői alakot: az ónémet mult szeretete és költői hajlamossága a katolikus vallásosság iránt, nemcsak a tárgy történetében, hanem a német romantika fejlődésében is nevezetes határkö.³ Genovéva feje köré a katolikus egyház fényes nimbuszát szőtte, s részben Calderon elragadó miszticizmusa, képpompája és formagazdagsága is hatott rá, amikor benne olyan szentet állít elénk, kinek jellemébe gyarló vonások s földi motívumok nem illenek. Költőileg eszményibb magasságba senki sem emelte e tárgyat, hatása leírhatatlan is volt. Festők és zenészek siettek feldolgozására. A Riepenhausen-testvérek 1806-ban 14 vázlatrajzot készítettek hozzá, J. Führich 15 Genovéva-rézkarcot adott ki, a düsseldorfi Bosch és Steinbrück szintén Genovéva-képeket festettek s végül nem kisebb mester, mint Moritz von Schwind, hasonlóképen áldozott e téma népszerűségének. A zene sem vonhatta ki magát hatása alól. Huth, Scholz és Schumann operákat írtak Tieck költeményére s Ambros egy ouverture-t szerzett hozzá.

Sem Müller, sem Tieck darabja a könyv lapjairól meglevenedni nem tudott. Az első német író, aki *Genovévát* nagyobb színpadra vitte, a berlini Königlich Schauspielhaus termékeny drámagyártója, Ernst Raupach volt, aki a Nibelungmondát, Ördög Róbertet s a Hohenstaufok történetét is dramatizálta. Darabja egyike a legérdekesebb Genovéva-drámáknak, amely száraz józanságával és racionális felfogásával merő ellen-

¹ *Golo und Genoveva*. Ein Schauspiel in fünf Aufzügen von Maler Müller. Werke, Heidelberg, 1811. III.; Bern. Seuffert: *Maler Müller*. Berlin 1877. 143—176 l.

² *Leben und Tod der heiligen Genoveva*. Ein Trauerspiel von Ludwig Tieck. Romantische Dichtungen, Jena 1799—1800. II. 1—330 l.

³ Joh. Ranftl: *Ludwig Tiecks Genoveva, als romantische Dichtung betrachtet*. Graz 1899. (Grazer Studien zur deutschen Philologie. H. VI.)

téte Tieck misztikus és drámaiatlan költeményének.¹ Míg Tieck szinte szolgálai módon ragaszkodott a német népkönyvhöz, hogy annak naiv báját le ne törölje, addig Raupach egyáltalában nem törődött mintaképével. El is érte azt, hogy a legendára alig lehet nála ráismerni, s csak azon csodálkozik az ember, hogy miért is nevezte hatásvadászó darabját *Genovévának*. Az ő «ártatlan» Genovévája semmi titkot nem csinál abból, hogy tetszik neki Goló, sőt ő maga kívánja, hogy urának távollétében Goló legyen a vár őrzője. Siegfried távozása után aztán a lehető legkönnyelműbb életet éli; kihívó viselkedésével Goló szerelmét emésztő szenvedéllyé tüzeli. Elég ügyes színpadi író volt Raupach ahhoz, hogy a tragikus vétket így Genovévában elhintse, kifejtéséhez azonban nem volt pszichológiai ereje és élmélyedése. Bizonyos érdemet azonban nem lehet tőle elvitatni. A legenda vallásos színét ugyan teljesen elmosta s Genovévából az irodalmi köztudat megsértésével előkelő dámát csinált, aki könnyelműen játszik csinos szolgáljával, de felháborodik, mihelyt ez szerelmes tekintetet vet rá — azonban kétségtelen, hogy ez az összes német színpadokat bejárta még a legújabb időben is színre került Genovéva-darab valamennyi társa közül a drámaiságot leginkább közelítette meg.

Hasonlóképen csak a nagy körvonalait ismerjük fel a legendának Hebbel *Genovévájában*;² itt a tragédia súlypontja egészen Goló jellemére nehezedik. Teljesen modern, reflexióktól kinzott hős, nem kéjeleg érzelmeiben, hanem küzd ellenük. Amikor mégis szerelmi nyilatkozatra ragadtatja magát, végső-kig levonja árulása konzekvenciáit. Vele szemben Genovéva teljesen passzív jelenség. Kitűnően alakította a kettőjük között álló Siegfried háládatlan szerepét is: egyedül ő bűnös, mert a forróvérű Golót akarata ellenére otthon hagyta, s bűnös azért is, mert kételkedik Genovéva hűségében. Ezért a harmonia köztük nem is állhat helyre, csak Genovéva halála oldhatja meg ezt a másképen lecsendesíthetetlen feszültséget. El kell ismerni, hogy Hebbel Müllert és Tiecket is felülmulja, mert nem dramatizált, hanem igazi drámát adott, azonban középkori tárgyával szemben anachronizmusként ható pszichológiai naturalizmusa sem a bécsi bemutatóján (1854), sem a berlini felújításon (1897) nem tudott a modern közönség lelkében hatást kelteni.³

Ha a kimerítő teljesség lenne a feladatunk, még egy sereg drámai feldolgozást kellene felsorolnunk, nemcsak a német,

¹ *Genoveva*. Trauerspiel in 5 Aufzügen von Ernst Raupach. Dramatische Werke erster Gattung. Hamburg 1855. III.

² *Genoveva*. Tragödie in fünf Akten von Friedrich Hebbel. Hamburg 1843.

³ Emil Kuh: *Biographie Friedrich Hebbels*. Wien 1877; Richard Meszlény: *Friedrich Hebbels Genoveva*. Eine Monographie. Berlin 1910. (Hebbelforschungen IV.)

hanem a francia drámairodalom környékéről is, ahonnan szintén sokan belekerültek e tárgy csábító varázskörébe. Csupán cím szerint ismerem Corneille Blessebois, A. M. Cécile, Levrier de Champion, Xavier La Chaussée tragédiáit; César Ribié, Anicet Bourgeois, Ch. Monrier (Valory) melodramáit s Lafitte és Franconi Jeune pantomimjeit — így ezeket a költői feldolgozások értékrendjében elhelyezni nem tudom. Azonban egyébképen is ismeretlen nevük feljogosít arra a gyanításra, hogy darabjaiknak kevés köze lehet a művészethez. Ebben a csoportban a legkiemelkedőbb név mindenestre a Mme de Staëlé, a *Corinne* ünnepezt szerzőjéé.¹ Érdekes, hogy ő Golót, a legdrámaibb személyt, cselekvőleg föl sem lépteti, s általában meglepő és a megengedhetőség határát átlépő szabadsággal bánt mondai anyagával. Így Siegfried — nála «Comte de Brabant» — öt évi boldog házasság után vonul a szaracénok ellen. Ekkor már van egy négy éves fia, Adolf, s a börtönben Genovéva még egy leánynak ad életet. Tíz esztendő telt Genovéva a vadonban. Ekkor leányával elhagyja az erdőt s találkozik egy remetével, aki megmutatja neki a bűnét megbánt Goló sírját ezzel a különös felirattal: «Celui qui cette tombe renferme ici même n'a pu trouver le repos». Aztán a remete átad neki egy írást, amelyben Goló igazolja Genovéva ártatlanságát. A végén Siegfried megbocsát Genovévának s ismét feleségül fogadja őt. Épen csak a szerző neve menti külön megemlítését ennek a darabnak, amely észrevétlenül és figyelmetlenül átgázol a legenda minden szépségén.

Hebbel után általában egyetlen jelentősebb megnyilatkozás, mélyrehatóbb eszme vagy megkapóbb pszichológiai felfogás sem késztet megállásra, legföllebb csak az adatok nagy száma lep meg, amelyekből kitűnik, hogy a műkedvelő színpadok és a gyermekszínházak, különösen Németországban, még ma is állandóan műsoron tartják Genovéva szívhez szóló történetét. A nép előtt pedig olyan nagy becsben áll, hogy az egészen külön fejezetét teszi e tárgy szokatlan nagy terjedelmének. Egyáltalában nem túlzás, hogy a karácsonyi és a vízkeresztii játékok mellett *Genovéva* még ma is a legkedveltebb népszínművek közé tartozik, különösen Stájerországban és az osztrák-bajor Alpesek vidékén.² Gyökerük még a XVIII. század közepébe

¹ *Geneviève de Brabant*. Drama in trois actes et en prose, composé en 1808. Oeuvres. Paris 1821. 21—71 l.

² Weinhold: *Weinachtspiele und Lieder aus Süddeutschland und Schlesien*. Graz 1870; C. Engel: *Deutsche Puppenkomöden*. Oldenburg 1876; Hartmann: *Volksschauspiele*. In Bayern u. Österreich-Ungarn gesammelt. Leipzig 1880; Kralik u. Winter: *Deutsche Puppenspiele*. Wien 1885; Schlossar: *Deutsche Volksschauspiele*. In Steiermark gesammelt. Halle 1891; Brenner: *Altbairische Possenspiele*. München 1893.

fogózik. Egy 1828-ból való és nyomtatásban is megjelent ilyen népi darab pl. 67 felvonásra darabolódik szét és szó szerinti dramatizálása a német népkönyvnek. Az Innsbruck közelében fekvő Pradl községben 1833-ban egész nyáron minden második vasárnap eljátszották *Genovévát*. Bozen egyik szomszéd falujában 1856 augusztusában egy mennyegző alkalomával *Genovefa von Brabant* c. 3 felvonásos misztériumot adtak elő, amelyben Genovévával a vadonban együtt élő Keresztelő Sz. János is cselekvőleg résztvesz. A darab végén megjelenik Isten, üdvözli Genovévát s az alkalomnak megfelelően óvja a férfiakat, hogy ne adjanak egykönnyen hitelt a feleségükre szórt rágalmaknak. Golót pedig közben az ördögfiak a pokolba hurcolják. Az sem érdektelen, hogy a Kufstein melletti Brixleggben egy bizonyos Georg Schmalz nevű favágó és szénégető (1845) a saját szerzeményű Genovefa-dramája Goló szerepét mindig maga játszotta. De még alacsonyabb rétegekhez is eljutott ez a maga előtt korlátokat nem ismerő tárgy. Holtei említi, hogy egy sziléziai kis községben véletlenül alkalma volt végignézni egy cigánykaraván Genovefa-produkcióját, s hogy ez mily erős hatással volt rá, mutatja a *Vagabunden* c. regényének 8-ik fejezete, ahol rendkívül élvezetes képpen örökitette meg e nem mindennapi látványt.

Hasonló ehhez Theodor Storm *Fole Poppenspüler* című elbeszélése,¹ amely mesterien eleveníti meg egy Genovefa bábjáték-előadást. Ez sem költői találmány, hanem a valóság elemeiből van összeállítva, épúgy, mint Holtei színes epizódja. Ezen a területen is sok érdekes adatot ismerünk, sőt nagyobb-részt csupán adatot, mert szövege alig egynehány bábjátéknak maradt fenn. Így egy boroszlói színlap az ismert nevű Schikanedert nevezi meg egy ilyen darab szerzőjéül.² Egy másik adat arról tudósít, hogy az 1883/84-ik évben Bécs környékén több helyen megfordult egy vándor bábjátékos, aki a népkönyvek leleménytelenül tönkrevájtott szövegét teletűzdelte Raimund és Nestroy elmés mondásaival. A berlini és a müncheni báb-színház még közvetlenül a világháború előtt is állandóan játszott Genovefa-bábjátékokat. Jobban érdekel bennünket az a fent már említett adat, hogy J. K. von Pauersbach Esterházy herceg báb-színháza részére többek közt egy Genovefa-darabot is írt, amelynek utolsó részéhez Haydn 1777-ben zenés kompozíciót készített.³

¹ *Ges. Schriften* IX. Magyarra fordította Rajka László *Bábjátékos Pali* címen. Cluj-Kolozsvár 1926. A Magyar Ifjúság Könyvtára 7. sz.

² *Genovefa oder deutsche Frauenwürde*. Ritterschauspiel aus dem Jahre 1018, in 4 Abteilungen von Schikaneder.

³ C. F. Pohl: *Joseph Haydn*. Berlin—Leipzig 1875. II. 9—10. l.

Ezzel új területére érkeztünk a *Genovéva*-feldolgozásoknak;¹ megemlítjük, hogy a XVII. és a XVIII. század fordulóján Münchenben már egy *Genovéva*-opera megbukott, úgyhogy C. L. Junkerig, aki 1780-ban Maler Müller balladájára melodramát írt (*Genoveva im Thurm*), a zene nem is nyúl a *Genovéva*-témához. Annál többet foglalkozik vele a következő évszázadban Anselm Hüttenbrenner, Beethoven és Schubert barátja, 1830-ban egy *Genoveva-ouverture*-t írt, s Huth romantikus operáját, amely Tieck szövegére készült, a berlini királyi operaház 1841 júniusában kétszer is bemutatta.² De legtöbb reményt Schumann operája³ iránt támasztott a közvélemény. Természetes, hogy az új-romantikus Schumannnak nagyon megtetszett ez a romantikus tárgy, s amikor Wagner Brabanti Elzát énekelte meg, ő ugyanakkor Brabanti *Genovévát* akarta a zene elbájoló varázsával megdicsőíteni. Szövegét Tieck és Hebbel után ő maga készítette, de sem a legendának Tieck drámájában megőrzött finom szépségeit át nem érezte, sem Hebbel világmegváltó Krisztus-gondolatát magáévá nem tette. Nem csoda, hogy nagy volt a csalódás, s a lipcei bemutató (1850 jún. 25.) — pedig oly nagy volt az érdeklődés iránta, hogy Liszt, Spohr, Meyerbeer és Hiller is résztvettek rajta s maga Schumann vezényelt — csak középszerű sikert hozott, s két előadás után a darab a műsorról le is került. Egy alkalommal Liszt is eldirigálta Weimarban, azonkívül más német színházak is néhányszor felelevenítették, a mult évben meg épen a berlini rádió műsorán is szerepelt, a nélkül, hogy igazi értéként meg tudott volna állapodni. Hasonló sors érte Bernhard Scholz 3 felvonásos romantikus operáját is,⁴ amelyet 1874-ben mutattak be először Nürnbergben. Van valami érdekes és jellemző ezekben a sorozatos sikertelenségekben. Azt lehet mondani ugyanis, hogy a *Faust*- és a *Don Juan*-mondán kívül nincs még egy annyira kedvelt és oly sokszor feldolgozott drámatárgy, mint a *Genovéva*. A dráma fejlődésének valamennyi fázisában találkozunk vele, az iskoladrámától kezdve a «*Sturm und Drang*»-ig, a romantikus drámán keresztül egészen az operáig, népszínműig és bábjátékig. Mégis azt látjuk, hogy *Genovévából* nem sikerült egy minden időkre szóló klaszszikus mesterművet létrehozni. Nyilván nem a költők tehetségében van itt a hiba, hanem magában a témában, mely a kiválóan epikus jellegű női hűség körül forog. A legendában

¹ Wilh. Nagel: *Die dramatisch musikalischen Bearbeitungen der Genovefa-Legende*. Ein Beitrag zur Geschichte der Oper. Leipzig und Zürich 1889.

² *Golo und Genoveva*. Romantische Oper in 3 Akten mit Tanz. Nach L. Tiecks *Genovefa für die Bühne bearbeitet von C. A. Görner*. Musik Von Huth.

³ *Genoveva*. Oper in 4 Akten nach Tieck und Hebbel von Robert Schumann.

⁴ *Golo*. Romantische Oper in einem Vorspiel und 3 Aufzügen nach Ludwig Tieck von Bernhard Scholz. Hamburg s. a.

s a népkönyvben még inkább érezhető két egymástól élesen elkülönülő s a két főszemély karakterével szorosan összefüggő vonás. Az egyik, a feltűnőbb, az idillikus-epikus jelleg; ezen nyugszik az elbeszélés megindító benyomása, amit Genovéa lényé sugároz ki magából, s az ő csendes passzivitása semmiféle drámai elemet nem rejt magában. A legendában érezhető drámaiságot, a másik elemet, Goló szerelmi vágya képviseli; ennek visszautasításából ágazik ki a tulajdonképeni cselekvény. E kettős arcúsága a legendának megnyilvánul minden részletében, főképen a tisztán epikus jellegű erdei jelenetekben, amelyek pedig rendkívül hatottak a drámaköltőkre. Ez az oka annak a nehézségnek és eredménytelenségnek, amellyel Genovéa drámai feldolgozása járt.¹

De a költészet többi műfajában sem hagyott tulajdonképen semmiféle emlékezetesebb vagy feltűnőbb nyomot. Mégis rendkívül érdekesek, beszédesek és a tárgy kapósságára jellemzők a nép- és a műköltészet széles területéről összeszedhető verses és epikus feldolgozások is. Hogy a népmese felszívta Genovéa történetét, az egészen érthető és természetes. Egy 46 strófás német népének,² mely a népkönyv anyagának száraz rigmusokba szedése, továbbá a Nisardnál és Garniernél olvasható két igénytelen francia népdal,³ amelyek Genovéa történetének csupán a főmozzanatait recitálják, aztán egy spanyol népies románé,⁴ amely Ceriziers szövegéhez alkalmazkodó szép és egyszerű ének, és egy 112 strófás szicíliai dal,⁵ mely Cataniába s más olasz vidékekre is átszivárgott, mind érdekesen tanúsítja a Genovéa-tradíció eleven életét. Ezeknek az egyszerű s a köztudatban bizonyára még ma is benne élő énekeknek tárgytörténeti jelentősége túlszárnyalja a műköltők nagyrészt feledésre kényszerült verseit és regényeit. Köztük már könnyebb az eligazodás, mert jóval kevesebb lírikus és regényíró nyúlt Genovéa történetéhez, mint drámaíró. A sort Maler Müller nyitja meg két balladával, folytatja J. Baptist. Rousseau. Heine barátja, egy románcával s K. Simrock két összefüggő elbeszélő költeményével. Legterjedelmesebb e körben J. Weissbrodt műve, ki az eredeti latin hagyományt és a németalföldi szerkezetet katolikus jellegű eposzá szerkesztette, és Adolf Volger könyvkereskedő elbeszélő költeménye, amely

¹ Ludwig Gorm: *Die Technik der Genoveadramen*. Euphorion XVII. (1910) 106—111 l.

² L. Seuffert i. m.

³ Chr. Nisard: *Histoire des livres populaires etc.* Paris 1854. II. 138 l.; Garnier: *Histoire de l'imagerie populaire et des cartes à jouer à Chartres*. Chartres 1869. 78 l.

⁴ *Santa Genoveva, Princesa de Brabante*. Duran: *Romanzero generale*. II. 329., 1309., 1310. sz.

⁵ Pitre: *Canti popolari Siciliani*. II. 278 l.

meglehetősen szabadon alakította a Hohenstaufok korába helyezett cselekvényét. Azonban sem ő, sem más meg sem közelítette a forrásával valósággal szembehelyezkedő Christian Benedikte Naubert eljárását, aki a rablóromantika motívumai-val aggatta tele Genovéva-regényét. Rajta kívül még a francia Duputel, Louis Dubois, Lacroix és Robille a szerzői ilyen regényes műveknek.¹

Főlöskégen talán még szaporítani is lehetne ezeket az összekeresgélt adatokat, amelyek bennünket csupán azért érdekelnének, hogy a mi irodalmunkban is elevenen lüktető *Genovévát* a szellemi élet nagy európai continuumába bekapcsoljuk. Minél inkább belemerülünk azonban ezeknek elemzésébe, annál inkább igazat kell adnunk Heinenek, aki egy helyen azt írja,² hogy hiába öltöztették a költők *Genovévát* cifrábnál cifrább ruhákba, mégis csak legszebb a rossz nyomású és esetlen metszetekkel díszített népkönyv, amelynek természetes báját egyetlen művészi készítmény sem tudta nemcsak felülmulni, de még meg sem közelíteni.

GYÖRGY LAJOS.

¹ Maler Müller: *Die keusche Genovefa im Thurm. Anna von Trauteneck bey Ritter Golos Grab*; Joh. Baptist Rousseau: *Die Pfalzgräfin Genovefa. Legenden*. Hamburg 1835; Karl Simrock: *Siegfried und Genovefa. Gedichte*. Neue Auswahl. Stuttgart 1863. 171 l.; Joh. Weissbrodt: *Genovefa. Gedicht*. Münster 1859; Ad. Volger: *Ginevra*. Ein erzählendes Gedicht. Altenburg s. a.; Chr. Benedikte Naubert: *Genoveva oder die Traume*. Neue Volksmärchen der Deutschen. 1789 · 1792.

² Romantische Schule 1833.